

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ І ҐРУНТІВ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

PROBLEMS AND PROSPECTS OF LEGAL REGULATION OF THE RESTORATION OF LANDS AND SOILS OF UKRAINE, WHICH SUFFERED AS A RESULT OF THE ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION

Грузенський В.В., аспірант кафедри кримінального та адміністративного права
Академія адвокатури України

У статті досліджено проблеми та перспективи правового регулювання відновлення земель та ґрунтів України, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Автор наголошує, що збройна агресія Російської Федерації проти України, яка наразі триває, спричинила масштабне забруднення (мінами, нафтопродуктами, нерозірваними боєприпасами тощо) земель та ґрунтів, руйнування екосистем, втрату родючості ґрунтів та погіршення якості довкілля. Наголошується, що землі та ґрунти є невідтворваними, але відновлюваними природним об'єктами. Специфіка їхнього відновлення полягає у тому, що цьому процесу підлягає їхній якісний стан.

Автор підтримує висловлене у вітчизняній юридичній науці розуміння відновлення земель як законодавчо забезпеченої системи заходів, спрямованих на повернення землям їх первісного якісного стану, погіршеного через дію антропогенних або природних (стихійних) чинників, втраченої здатності виконувати ними певні функції, що випливають з їх основного цільового призначення, належного стану порушених земель шляхом здійснення їх рекультиваци, консервації земель деградованих і малопродуктивних, меліорації земель та інших заходів, передбачених законодавством.

На підставі аналізу системи правового регулювання відновлення земель та ґрунтів України, зроблено висновок, що Закон України «Про охорону земель» не відповідає потребам сьогодення, оскільки не ґрунтується на концепції екосистемних послуг та не вирішує завдання відновлення земель і ґрунтів України, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Обґрунтовано необхідність розробки та прийняття Закону України «Про охорону та відновлення земель і ґрунтів», що має стати базовим законом у системі правового регулювання відновлення земель та ґрунтів, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.

Ключові слова: правове регулювання, землі, ґрунти, відновлення земель та ґрунтів, збройна агресія Російської Федерації проти України.

The article examines the problems and prospects of legal regulation of the restoration of lands and soils of Ukraine, which suffered as a result of the armed aggression of the Russian Federation. The author emphasizes that the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which is currently ongoing, has caused large-scale pollution (mines, petroleum products, unexploded ordnance, etc.) of lands and soils, destruction of ecosystems, loss of soil fertility, and deterioration of the quality of the environment. It is emphasized that lands and soils are non-reproducible, but renewable natural objects. The specifics of their restoration is that their qualitative condition is subject to this process.

The author supports the understanding of land restoration expressed in domestic legal science as a legally secured system of measures aimed at returning lands to their original qualitative state, deteriorated due to the action of anthropogenic or natural (natural) factors, lost ability to perform certain functions resulting from their main purpose, the proper state of disturbed lands by carrying out their reclamation, conservation of degraded and unproductive lands, land reclamation and other measures provided for by legislation.

Based on the analysis of the system of legal regulation of the restoration of lands and soils of Ukraine, it was concluded that the Law of Ukraine "On the Protection of Lands" does not meet the needs of today, as it is not based on the concept of ecosystem services and does not solve the task of restoring the lands and soils of Ukraine damaged as a result of the armed aggression of Russia Federation. The need for the development and adoption of the Law of Ukraine "On the Protection and Restoration of Lands and Soils", which should become the basic law in the system of legal regulation of the restoration of lands and soils affected by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, is substantiated.

Key words: legal regulation, land, soils, restoration of lands and soils, armed aggression of the Russian Federation against Ukraine.

Актуальність проблеми. З 2014 року українське довкілля потерпає від збройної агресії Російської Федерації. Повномасштабне вторгнення, що розпочалося 24 лютого 2022 року і наразі триває, чинить безпрецедентно жакхливий вплив на навколишнє середовище та його компоненти, зокрема землі та ґрунти, спричиняючи їхнє забруднення та деградацію. Вирви від авіабомб та артилерійських обстрілів, заміновані території, знищена важка військова техніка, витік нафтопродуктів, випалені пожежами ділянки, зсуви ґрунту стали головними елементами, що сигналізують про потужний вплив на стійкість ґрунтів та земель. Саме тому, після завершення бойових дій українське довкілля потребуватиме тривалого відновлення. Система правового регулювання відновлення земель та ґрунтів України, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, наразі формується і потребує значного реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та перспективи правового регулювання відновлення земель і ґрунтів стали предметом досліджень вітчизняних вчених, а саме: В. І. Андрейцева, Г. В. Анісімової, Д. В. Бусуйок, М. Я. Вашишин, Н. С. Гавриш, А. П. Геть-

мана, В. М. Єрмоленка, М. В. Краснової, Ю. А. Краснової, П. Ф. Кулинич, Т.В. Лісової, Н.Р. Малишевої, В. В. Носіка, В. І. Олещенка, М. В. Шульги та інших. Проте в юридичній науці не приділено належної уваги дослідженню проблем та перспектив правового регулювання у сфері відновлення земель та ґрунтів України, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Метою статті є дослідження проблем та перспектив правового регулювання відновлення земель і ґрунтів України, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Виклад основного матеріалу. Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка наразі триває, спричинила масштабне забруднення (мінами, нафтопродуктами, нерозірваними боєприпасами тощо) земель та ґрунтів, руйнування екосистем, втрату родючості ґрунтів та погіршення якості навколишнього середовища. Під час саміту G20 в Індонезії президент України Володимир Зеленський назвав розв'язану Росією війну екоцидом та підкреслив, що це виклик не лише для нашої держави, а для всього світу [1]. На саміті «двадцятки» Президент України підкреслив: «Ми повинні знайти спільні відповіді на всі

екологічні загрози, створені війною. Без цього не буде повернення до нормального стабільного життя, а відлуння війни буде ще довго зберігатися – у вибухах мін, які будуть забирати життя дітей та дорослих, у забрудненні води, ґрунтів, атмосфери» [1]. Для відновлення ґрунту необхідно дуже багато часу, він обліковується століттями та тисячоліттями. Він є важковідновлюваним природним ресурсом, що означає фактичне виключення з інтенсивного господарського використання масивів зі зруйнованим ґрунтовим шаром у доступній часовій перспективі. Отже, принаймні на декілька найближчих десятиліть значна частина українських земель з пошкодженням або знищенням ґрунтового покривом, а також замінованих територій будуть виключені із господарського використання.

Як вірно зазначає Т. В. Лісова, такий природний об'єкт як землі є взагалі невідтворюваним, їх неможливо створити як природний об'єкт, проте він є відновлюваним. Однак відновленню земель, на відміну від інших природних ресурсів, притаманна певна специфіка, яка полягає в тому, що відновленню підлягає стан земель (ідеться про відновлення їх якісного стану, їх ґрунтів, належного стану порушених земель), а також функції, що виконують землі за їх основним цільовим призначенням. Отже, у широкому розумінні відновлення становить собою усунення погіршення стану земель [2, с. 95]. Рекультивация порушених земель, консервація деградованих і малопродуктивних земель, меліорація земель є правовими заходами їх відновлення.

У вітчизняній юридичній науці сформульовано поняття «відновлення земель» як законодавчо забезпеченої системи заходів, спрямованих на повернення землям їх первісного якісного стану, погіршеного через дію антропогенних або природних (стихійних) чинників, втраченої здатності виконувати ними певні функції, що випливають з їх основного цільового призначення, належного стану порушених земель шляхом здійснення їх рекультиваци, консервації земель деградованих і малопродуктивних, меліорації земель та інших заходів, передбачених законодавством [2, с. 22]. Отже, відновлення земель та ґрунтів є: 1) законодавчо забезпеченою системою заходів; 2) спрямоване на повернення їх первісного якісного стану; 3) здійснюється шляхом їх рекультиваци, консервації, меліорації та інших заходів, передбачених законодавством.

Держава-агресорка зобов'язана відшкодувати Українському народові заподіяну екологічну шкоду, важливою складовою якої є шкода, завдана землям та ґрунтам. І ці кошти мають бути спрямовані на відновлення пошкоджених внаслідок збройної агресії природних об'єктів. Наразі триває активна робота над створенням міжнародного компенсаційного механізму відшкодування шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, складовими якого є: міжнародний реєстр збитків, компенсаційна комісія та компенсаційний фонд. Важливою умовою забезпечення дієвості цього компенсаційного механізму є ефективна система документування, фіксації екологічних злочинів, збору доказової бази та створення методик обчислення заподіяної шкоди.

Кабінет Міністрів України постановою від 20 березня 2022 р. № 326 затвердив Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації [3]. Цим Порядком в якості окремого об'єкту завдання шкоди виділена шкода земельним ресурсам, яка включає шкоду від пошкодження і знищення родючого шару ґрунту та шкоду, зумовлену забрудненням і засміченням земельних ресурсів. Згодом було затверджено дві методики: Методику визначення шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану (наказ Міндовкілля № 167 від 4 квітня 2022 року) [4] та Методику визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії

Російської Федерації (наказ Мінагрополітики № 295 від 18 травня 2022 року [5]). «Поява цих методик та робота за ними стали для нас своєрідним випробуванням, адже у світі до цього ніхто ніколи не робив такого. Сьогодні наша головна мета – щоб міжнародна спільнота визнала ці методики, щоб ту матеріальну шкоду, яку ми сьогодні нараховуємо, якомога швидше верифікували відповідні міжнародні організації, аби Україна могла стягнути репарації з країни-агресора за всі ті збитки довкіллю, які вони завдають», – зазначив Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України Руслан Стрілець [6]. Проте, на нашу думку, існування двох різних методик щодо земель ускладнює процедуру підрахунку шкоди, така процедура має бути уніфікованою, методика має бути єдиною, затвердженою спільним наказом обох міністерств, лише в такому разі ми зможемо отримати позитивний для нас результат.

Окрім того, зазначені вище методики не враховують концепції екосистемних послуг, яка набула значного поширення у світі і має бути імплементована у національне екологічне законодавство. Це означає, що крім безпосередньої шкоди землям та ґрунтам, необхідно враховувати втрату екосистемних послуг, таких як родючість ґрунтів, очищення води, забезпечення біорізноманіття та інші регулюючі та підтримуючі функції.

Перспектива законодавчого регулювання вимагає комплексного підходу до відновлення земель, що включає не лише фізичне відновлення пошкоджених територій, а й відновлення здатності екосистем надавати необхідні послуги. Важливість цього підходу підкреслюється розвитком таких ініціатив, як програма ООН з навколишнього середовища (UNEP), і наростаючою кількістю досліджень, присвячених економіці екосистем та біорізноманіття.

Базовим міжнародно-правовим актом у сфері захисту природного середовища під час військових конфліктів є Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1976 року [7]. Норми цієї конвенції забороняють державам-учасницям вдаватися до військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, як способи руйнування, заподіяння шкоди або заподіяння шкоди будь-якій іншій державі-учасниці. Положення названої конвенції доповнюються і деталізуються у Додатковому протоколі до Женевських конвенцій, що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. [8]. Він містить норми, безпосередньо спрямовані на охорону навколишнього середовища під час збройних конфліктів. Згідно зі статтею 35 Протоколу I заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу. Відповідно до ст. 55 при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довгочасної і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдаватимуть такої шкоди природному середовищу й тим самим завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення.

Відновлення земель та ґрунтів, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, є важливим напрямом державної екологічної політики.

Одним із завдань державної екологічної політики визначено забезпечення сталого використання та охорони земель, покращення стану уражених екосистем та сприяння досягненню нейтрального рівня деградації земель, підвищення рівня обізнаності населення, землевласників і землекористувачів щодо проблем деградації земель [9].

Правові засади відновлення земель та ґрунтів визначено Земельним кодексом України, Законами України «Про охорону земель», Законом України «Про землеустрій» та іншими нормативно-правовими актами.

Базовий «землеохоронний» закон – Закон України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 року жодним чином не відповідає потребам сьогодення, оскільки не ґрунтується на концепції екосистемних послуг та не вирішує завдання відновлення земель і ґрунтів України, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Висновки. Отже, збройна агресія Російської Федерації проти України чинить негативний вплив на навколишнє середовище та його компоненти, зокрема землі та ґрунти,

спричиняючи їхнє забруднення та деградацію. Землі та ґрунти є невідтворюваними, але відновлюваними природним об'єктами. Специфіка відновлення земель та ґрунтів полягає у тому, що цьому процесу підлягає їхній якісний стан. Система заходів у сфері охорони земель, що визначена Законом України «Про охорону земель», не є повною та ефективною і не відповідає потребам сьогодення. Нагальною необхідністю сьогодні є розробка та прийняття Закону України «Про охорону та відновлення земель і ґрунтів», що покликаний вирішити проблему відновлення земель та ґрунтів, що має стати базовим законом у системі правового регулювання відновлення земель та ґрунтів, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мертві землі: війна в Україні прямо зараз знищує ґрунти. Наслідки катастрофічні, але шляхи спасіння існують. URL: <https://btu-center.com/publication/2022/mertvi-zemli-viyna-v-ukraini-pryamo-zaraz-znishchu-grunti-naslidki-katastrofichni-ale-shlyakhi-spasi/> (дата звернення: 09.05.2024).
2. Лісова Т.В. Теоретичні проблеми правового забезпечення відновлення земель. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук 12.00.06. «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2020. 493 с.
3. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.05.2024).
4. Методика визначення шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану. Затверджено наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 4 квітня 2022 року №167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text> (дата звернення: 09.05.2024).
5. Методика визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Затверджено Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України 18 травня 2022 року № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text> (дата звернення: 09.05.2024).
6. Матеріальна шкода довкіллю від бойових дій становить вже майже 2 трлн гривень. URL: <http://www.golos.com.ua/article/370137> (дата звернення: 09.05.2024).
7. Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/hostenv.shtml (дата звернення: 09.05.2024).
8. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 09.05.2024).
9. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 09.05.2024).